

Bisztray Gyula

TOMPA MIHÁLY ELFELEJTETT ÍRÁSAI

Tompa Mihály *Összes Művei* több mint hetven évvel a költő halála után, csak 1942-ben jelentek meg először. (Bp. Franklin-Társulat. 1503 lap. »Parnassus« sorozat.)

Sajnos, a kiadvány tartalmában nem felel meg az igényes címnek! A Franklin-féle *Összes Művekből* ugyanis hiányzik költőnk számos prózai dolgozata.

Tompa Mihály irodalmi munkássága sárospataki diákkorában kezdődik. Nemcsak verseket ír, hanem úgynevezett »vidéki leveleket« is: híreket, tudósításokat Sátoraljújhelyről, Eperjesről és Sárospatakról. Később sértődékenysége és indulatossága, súlyos betegségével járó ideges állapota sokszor készítette polémiákra és hírlapi nyilatkozatokra. Ő maga ugyan egy ízben azt mondja, hogy »az irodalmi felszólalások- és nyilatkozásoknak teljességgel nem barátja«: mégis úgy találjuk, hogy gyors felindulásaiban vélt, vagy jogos sérelmeiért minduntalan ezen az úton keresett elégtételt. Ismerjük ezeken felül egypár más természetű dolgozatát is.

Tompa Mihály különböző műveinek összegyűjtésével és kiadásával foglalkozva* tizenhat olyan írásával találkozhatunk, amelyekről az *Összes Művek* névtelen sajtó alá rendezője nem tudott. Ezekből három dolgozat Tompa Mihály *Összes Költményeinek* a költő barátai – Arany János, Gyulai Pál, Lévy József és Szász Károly – által közreadott gyűjteményében, az I. kötet jegyzetanyagában húzódott meg. Éspedig a következők: feleségének dicsérete, Géza fiának emléke és emlékezés Petőfiről. Tompának ezeket az elfelejtett írásait a „Magyar Klasszikusok” Tompa-kötetében (1961) újraközöltem (a 36, 533–535. és 536–537. lapokon).

A többi tizenhárom prózai dolgozat újraközlésére mindaddig nem volt alkalmam. Most itt egycsokorban közreadom, annál is inkább, mert Tompa Mihály sajtó alatt levő és a közeljövőben megjelenő *Levelezése* számos ízben utal e dolgozatokra. Az érdeklődőknek könnyebb és kényelmesebb lesz a jelen gyűjtemény alapján tájékozódni felőlük, semmint előkeresgélni a több mint százéves újságok és folyóiratok vonatkozó számain.

Megjegyzendő, hogy ezeknek az elfelejtett írásoknak egy részét az 1910-es évek elején Tompa életrajzírói (Kéky Lajos 1912. és Váczy János 1913.) még számon tartották, szórványosan említik is monográfiáikban. Annál feltűnőbb, hogy a »Kéky Lajos útmutatása szerint készült« *Összes Művek* bibliográfiászerű jegyzetben sem emlékeznek meg róluk. Iskolapéldája annak: mire vezet némely kiadóknak – jelen esetben a Franklin-Társulatnak – irtózása a jegyzetektől, amelyek pedig bizonyos kiadványfajtákban – mint például az „összes művek” kiadásának kísérleteiben – mulhatatlanul szükségesek!

Időrendben s betűhíven közöljük az egykorú folyóiratokból és napilapokból összegyűjtött és magyarázatainkkal ellátott Tompa-cikkeket.

1

(A sátoraljújhelyi táncvigalomról.)

S. A. *Ujhely*, télho [január] 21. F. hó 17-kén volt az első – részvénytársaságtól adatott – táncvigalom, a casino nagy teremében, melly számos deli hölgyet, néhány mágnást, tisztviselőt, katonatisztet s egy sereg ifjut fűzött koszorúba. – A belépő figyelmét azonnal a 'kizsúrolás' igénylő; a terem ugyanis tóhoz vala hasonló, mellynek vize kiszáradván, helyén fehérsárgás kőporréteget hagyott, melly ugyan a lelkesült keringés közben mihamar eltűnt a – *tüdőkbe*.

* 1: Tompa Mihály: Válogatott versek és levelek. Bp. 1955. Magvető Könyvkiadó. (Magyar Könyvtár) 1. köt.) 2: Tompa Mihály Válogatott Művei. Bp. 1961. Szépirodalmi Könyvkiadó. (Magyar Klasszikusok. 3: Tompa Mihály Levelezése. Akadémiai Kiadó. (Sajtó alatt.)

Repült a *vágtató* idő; az órák perczeknek tetszetek, mármár közelgett az éjjél: s még hang nem zendült meg 'nemzetire' a teremben, s nem volt, ki ezt ohajtotta volna! De a boszuló nemesis ott is termett ám ostorával; ugyanis az ezt előrelátó nemzetiség szelleme, egy ébenfűrtű báróhölgyet azon elhatározással hozott a bálba: hogy keringőt táncolni nem fog; ki midőn feltételéhez híven, több tánczrakérésre tagadó választ adott volna, egy – a kosarat kapottak közötti – ifju ajkiról pár illetlen kifejezés lebbent el; mellyet szemfüles szomszédja fölkapván tovább vitt, s lön belőle harc és háboru; zajongtunk . . . lármáztunk . . . egymást taszigáltuk . . . kivetni akartuk . . . párbajra (!!) híttuk, s így tovább; meg kell azonban jegyezni, hogy a tréfa két percnél tovább nem tartott, mert egy-két *tekintélynek* sikerülvén motos componere fluctus: ismét minden a régi lön. Tréfán kívül, ifju urak! mindenki, de kivált művelt hölgy ellenében nem ártana egy kissé több *neveltség* és humanitas! – Az érdekes korszorút, mellybe a szomszéd Sárospatak néhány kecses virágot nyújtott, a hajnal tépte széllyel.

Sólyom.

Közölve: Honderű, 1844. Télutó [= február] 10., Második év első fele 6. sz. 201. l.
Tompai szerzőségét barátjához, Bőszörményi Károlyhoz Sárospatakról 1844. febr. 20-án írt levele bizonyítja: „Ujhelyben voltam – úgymond – egy, és S.-Patakon szintén egy bálban, az előbbiről nem tudom hanyadik számában a Honderűnek pár sort írtam Sólyom név alatt, – a keményét kihuzgálván annak is Petrichevics, az utóbbit nem tartottam tintára érdemesnek, oly kisszerű, oly házias vala . . .”

2

Az Eperjesi Magyar Társaság örömmünnepe.

Úgy hiszem, nem veendi ön rossz neven, tisztelt szerkesztő ur! ha e társaságról, mellynek egykor ön is tagja vala – irván sok szerelmes verset ugy-e? – említést teszek lapjában. Az egyesület Vandrák oktató ur elnökelete alatt, – kiről bizvást el lehet mondani, hogy az eperjesi collegiumban a nemzeti nyelvnek egyetlen »*támasza s talpköve*« – körülbelül 50 tagot számlál, tehát aránylag sokkal többet mint a sárospataki. Munkássági köre: szavalás, kötött és kötetlen dolgozatok írása, fordítás és bírálgatás. Az idei örömmünnepe június 22-én tartatott, derék férfiak, gyönyörű hölgyek, s az ifjuság jelenlétében; s e sorok írója, ki nem torzomborz szemöldökkel, s ránczolt homlokkal ült a teremben, igen bölcsen tudja, minő szempontból kell itéletet hozni az ünnepély, s a zsenge művek felett. Ujházi Endre igen talpraesett előszóval beköszölvén, bizton el lehet mondani, hogy Endrefy Károly legjobban kitett magáért, mind humoristicus prózájában, mellyhez a leghivebben és ügyesebben alkalmazott előadás járult, mind »Bucus Eperjestől« című szép versében, mellyet szinte köztetszésre szavalt el. Tinschmidt János, Heutschy Sándor, Polgár Lajos, Nagy László (érzesteli lágy hang), Bornemissza Antal, Fleischer Antal, Svehla János (férfias, erőteljes, mély hang) emberül működének komoly műveikben. Humoristicus verset Rochlitz Kálmán s Ujházy! Endrétől hallottunk; alapeszmében mindkettő reminiscentiának mondható, – 1) a kertben járkáló szép leány igen válogat a virágokban, s utoljára szerző szavaival »zsídórózsát« kap 2) ifju kedvese helyett a legény, öreg nőt csókol meg – de mindezt a csinos kivitel s élénk felmondás nagyrészben feledteté. Farkas Elek »Védjegyleti Életképet« olvasott fel, melly inkább novella volt, mint a minek mondaték; a dolgozat jó és korszerű, felolvasva is helyesen vala, de illyes ünnepélyeknél ovatosan kell hosszabb komoly művet közönség elébe hozni. Balogh Boldizsár az »Olmos botokat« elég jól szavalá, kár hogy itt-ott kissé sietett, hogy ne mondjam hadart. – Lehet-e nemzeti ünnepély, honnan elmaradhatna a »Szózat«? mellyet jelenleg Paulinyi Ödön mély érzéssel, csengő hangon adott elő, – hiba csak az volt hogy a szótagokat néhol elharapta; a »Szózatot« ugy kell szavalni, hogy »semmit ahhoz ne tégy se el ne végy abból« mikint az írás mondja. Valentinyi István, Jóna Mihály, Országh József dicséretesen szavaltak. »Végszót« mondott Schneider Jakab, jó eszmék, tetsző előadás; csak az volt nagy kár, hogy a *végszó is vers*, még pedig »Oda« vala, mellyben igen rosszul hangzott a prózai »tisztelt közönség!« – s így tizenkilencz dolgozat között csak három próza; a többi vers és vers!

Hiába!! az ifju ember versel! hiszen életkora is egy virágos dal! Az egész ünnepélyt, összevágó kerekdedség bélyegzé, – mi nagy ritkaság! a komoly elem, humorral czélszerűen vala vegyítve; nem hiányoztak korszerű csipések, elmés czélzatok, ügyes csalánozások! – szóval az örömmünnepről örömmel távoznék el. – Azonban végül még is mondok pár gancsoló szót. Nagyon jó volt a czélszerű rövidség, mert a figyelem gyilkosa: hosszadalmasság; de még is rosszul esett látni, hogy némely szép reményű és tehetségű ifjak lomhán visszahúzták magokat. A hivatatólevélnek mindjárt első sora rosszul vala fogalmazva: »az eperjesi magyar tanuló-társaság«. S ezen kellemetlenül döcögő mottó helyett:

Ma holnap a magyar szó
Lesz mindenfelé virágzó!!

alighiszem hogy csinosabban nem lehetne a magyar irodalomban találni. Az ünnepélynek mind kezdete-mind végezetkor, úgy tetszett nekem, hogy még valami hiányzott! nyugtalan voltam, mint midőn lelke vágyainak, az ember nem tud hirtelenében nevet adni, — s ezt a zene vagy hangzását hiánya tevő. Én ilyen ünnepélyeknél virágkoszorukat aggatnék a falakra, zenészeket vagy hangzásokat ültetnék a padokra, — ki úgy érez mint én: elhiszi hogy igazam van. — Kedves ifju barátim! engedjétek meg ha észrevételeim itt-ott sántítanak, mert — négy szem közt legyen mondva, — figyelmem egy részét egy gyönyörű leányka rabolta el; — — neve: T. Tóni. — Komolyan, érzélgés nélkül legyen mondva! bámulatra ragadt az imádandó örök mesternek e remek műve. — Ha önnek tisztelt szerkesztő ur, vagy olvasóinak örömet csinálhatnék vele, rövid időn egy más örömmünnepről is örömet írnék pár sort.

Tompa Mihály

Közölve: Pesti Divatlap, 1845. Nyárhó [= július] 3., 14. sz. 441—2. l.

Tompa tíz hónapig lakott Eperjesen (1844 szeptemberétől 1845. május végéig), mint a Péchy-fiúk nevelője (mentora). Miután az előző években aktív szerepet játszott a sárospataki önképzőkörben, ezáltal mint az eperjesi önképzőkör tudóstója mutatkozik be. Cikke — a benne felsorolt nevekké — hasznos adalék az Eperjesi Magyar Társaság és általában a magyar nyelv-művelés történetéhez.

A beszámolóban említett személyek között legjelentősebb az önképzőkör tanárelnöke: *Vandrák András* (1807—1884). Az eperjesi liceum tanítványa s később élete végéig tanára. Korának egyik legkiválóbb pedagógusa. Keze alól nem egy jelentős írónk és költőnk került ki: Sárosi Gyula, Vachott Sándor, Vahot Imre, Kerényi Frigyes, Greguss Agost és mások. 1858-ban, tanári működése huszonöt-éves jubileuma alkalmából, Eperjesen emlékkiadványban örökítették meg „1833-tól 1858-ig volt tanítványainak névsorát”. Ugyanezen alkalomból a jénai egyetem (hol annakidején főiskolai tanulmányait végezte) a bölcsélet doktorává avatta, Arany János pedig szép költeménnyel üdvözölte (*Tanári jubileumra*). — Vandrák „oktató úr” túlélt Aranyt. Egy évvel halála előtt (1883. szept. 15-én) még megülhette félszázados tanári működése örömnepét. — A M. Tud. Akadémiának lev. tagja volt. Több munkát írt, főleg filozófiai tárgyúakat, mint amilyen a „Lelkileg embertan” (1841), amely a 2. kiadásban (1847) a jobban érthető „Lélektan a bölcsészeti tanuló ifjúság számára” címet viseli. Közleményünk szempontjából leginkább figyelemre méltó az a cikke, melyet „Az eperjesi magyar társaság dolgában” írt (Athenaeum, 1841. X.).

A tudósításban felsorolt diákok közül ketten váltak ismertebbek.

Endrefy Károly (1826—1885), az Eperjesi Magyar Társaság humorisztikus prózaírója és elégikus költője, mint főhadnagy végigküzdötte a szabadságharcot; később mint ügyvéd működött Gyulán. Az 50—60-as években beszéleket írt a Hölgyfutárba, 1876—77-ben pedig a Békési Lapokat szerkesztette.

Farkas Elek (1829—1891 vagy 1894?), aki mint eperjesi diák „korszerű”, de kissé hosszúra nyúlt előadást tartott, később jogot végzett s mint a nagykőrösi kerület országgyűlési képviselője működött. Fennmaradt 1878-i „beszámoló nyilatkozata választóihoz”.

A cikk végén említett *T. Tóni*: Tomka Antónia, annak a Tomka Lajos ügyvédnek leánya, kinél Tompa Mihály tanítványaival, a két Péchy-füval lakott. Tomka Antónia kedves vonásait Irányi Istvánhoz 1846. szept. 26-án és 1847. június 6-án írt leveleiben is feldéli.

Tompa Mihály cikkéhez a Pesti Divatlap szerkesztője, Vahot Imre két lábjegyzetet fűzött. 1. A szerkesztőhöz intézett első mondat e szavaihoz: „irván sok szerelmes verset úgy-e?” Szerk. jegyzet: „Nem biz én; mert már akkor is leginkább kritizálni s satyrozni szerettem.” 2. A cikk végszavához pedig, ahol Tompa további tudósítást ajánl fel, Vahot szerk. üzenete: „Örömmel vesszük.” E biztatásra írta aztán költőnk *A Sárospataki Szépműgyakorlat nyárhó 15. tartott örömnünnepről* szóló alábbi cikkét.

3

A Sárospataki Szépműgyakorlat nyárhó 15. tartott örömnünnepről.

Örömmel mondhatom, hogy olly férfias erőben sosem nyilatkozott még élete, mint épen most; örömmel tapasztalám, hogy az örökös rim-nyaggatás helyett, komolyabb nembem is igen szép előmenetelt tón. Jutalmakat tűzött ugyan is ki, historiai, széptani, satyrai, s helyirati kérdések iránt, továbbá drámára és balladára, s csaknem mindenik kérdésre várakozáson felüli jószágú dolgozatokat nyert. — Jutalmat nyertek: Orbán József, Miskolczy Pál, Béressy Soma, Tóth Ferencz, és Eöry Miklós. Éljenek sokáig a derék ifjak, s dolgozzanak!

S most lássuk röviden és egyszerűen az örömnünnepet. A megnyitó beszéd Palkovics Antal oktató s elnök urtól — melly egyszerűs mind felelet volt azon vádra: mintha az egylet, felületesség terjesztője volna, s elvonná az ifjakat a real-tudományok tanulásától — igen igen szép volt, s épen ollyan hosszú. — Kár, hogy vége a működő ifjak érdemeit nagyító üvegen akarta láttatni; omne nimium nocet.

Miskolczy Pált első helyen kell a működők közt említenem; tüzzel, érzéssel szavalt, s műve is bizonyosan legjobb volt.

Rozgonyi Jánossal szintugy méltán meg volt a hallgatóság elégedve.

Tóbiás Dániel, Eöry Miklós, Szemere István nem hatás nélkül működtek.

Toth Ferenc beszélyt olvasott fel vagy hat embernek, mert a többi aligha hallott valamit belőle; ennek egyik oka a felolvasó gyöngye hangja, másik a közönség izgése-mozgása volt; régen meg van mutatva, hogy hosszabb komoly prosát ilyen alkalommal szőnyegre hozni és hozatni: tapintatlanság.

Jakabfalvy Gyula: Túri Soma »Országgyűlési közvéleményét« szavalta el, — hogy a gyakorlat csodát tehet, megmutatta e jeles ifju, ki akadozó nyelve daczára is, a hosszú költeményt, élénken, és botlás nélkül mondá fel.

Bajusz József, Szemere »Ferkó cigányát« a darabhoz nem illő siránkozó hangon mondá fel, mint a kántor midőn halottat bucsúztat.

Végszót mondott Orbán József titoknak. —

Bár egy gyöngye, lankadási árnyacska lebegett az ünnepélyen, mintha az csakugy hirte-
lenében lett volna »improvizálva«: de azért a közönség elégedetten távozott el. —

Adjon isten áldást a jó ügyekhez!

Tompa Mihály

Közölve: Pesti Divatlap, 1845. Nyárutó [= augusztus] 7., 11. félév 19. sz. 606—607. l. »Vidéki szemle« c. rovatban.

A sárospataki önképzőkörben a tanárelnöki tisztet *Palkovics Antal* látta el. Élt 1816—1862. Családi nevét 1847-ben *Palkóvire* változtatta. Historikus volt, a magyar nemzeti törekvések lelkes képviselője. 1843-tól haláláig, közel húsz éven át a sárospataki főiskola tanára. Baráti kapcsolatot tartott irodalmunk több kitünőségével, többek között Petőffel is, aki midőn 1847-ben Sárospatakon járt, az ő vendége volt. A szabadságharc idején gerillacsapatot szervezett. Azután, »megcselekedvén amit megkövetelt a haza«, ismét elfoglalta tanári székét. Szabad szemlű történeti előadásait az ifjúság elragadtatással hallgatta, úgyannyira, hogy az abszolút-kormány őt — előjárásága útján — »kevésbé veszélyes« tárgyak: a latin és a német nyelv és irodalom tanítására szorította. Irodalmi működése jórészt a történettudomány körébe vág. Megírta az emberi művelődés történetéből a »hajdan- vagy gyermekkort«, Magyarország történetét stb. — *Palkovics-Palkóvi* nevével Tompa Mihály levelezésében is nemegyszer találkozunk. (Így pl. *Tompának Szemere Miklóshoz* 1843. dec. 14-én írt levelében stb.)

A jutalmat nyert »derék ifjak« közül többen folytatták »próbáikat« az irodalmi pályán. Említésük sorrendjében haladva:

Orbán József (1816—1896) megírta Sárospatak történetét, önéletrajzát és velencei útját, s tankönyveket írt népiskolák és akadémiai ifjak számára. Mint ifjú szolgadiákja, majd köztanítója, utóbb tanára a sárospataki gimnáziumnak, illetőleg akadémiának. Végigküzdötte a szabadságharcot.

Miskolczy Pál is Sárospatak fia és neveltje. (Élt 1820—1889.) Mint végzett joghallgató egy évig Pozsonyban nevelősködött a Lónyay-családnál, aztán ref. lelkész lett. *Tompának* mindvégig barátja volt. *Miskolczy Pál* költői tehetségét Tompa nagyra értékelte, sőt erősen túlbecsülte. 1845 februárjában *Frankenburg Adolfnak* írt leveléhez mellékelte *Miskolczy Pál* »A gyermek Etel« c. balladáját, kiemelve, hogy: »ennyi erőt, sajátoságot s dús képzelődést, mint a vers tanúsít, nem minden bokrban lelhetni...« (*Frankenburg* közölte is a költeményt az *Életképek* 1845. febr. 15-i számában.) — *Miskolczy Pál* ha nem váltotta is be a Tompa által hozza fűzött túlzott reményeket, később is szorgalmasan verselt. Nevével gyakran találkozunk a *Pesti Divatlap* (1848), a *Hölgyfutár* (1850), a *Losonczy Phönix* (1851—52) stb. lapjaiban. Költeszete egyre inkább a vallásos líra medrébe áradt.

Rozgonyi János (1824—1867) szintén ref. pap lett. Hátrahagyott két kötet verset (az egyiket »jó gyermekek számára«), egy halottas prédikáció-gyűjteményt és egy énekeskönyvet.

Tóbiás Dánielről a regé-tárgyakkal foglalkozó Tompa azt írja *Lévay Józsefnek*, 1844 november táján kelt levelében, hogy ez a barátjuk feldolgozta *Kakaskó* mondáját.

Jakabfalvy Gyula (1828—1895) tanulmányait a pesti egyetemen végezvén, ügyvédi vizsgát tett. A szabadságharcban honvédtüzérként ő is kivette részét. Később bírói pályára lépett és mint kúriai bíró vonult nyugalomba. Egy önállóan megjelent munkája (*Xenophon* mint államgazona, Pest, 1862) s számos jog- és társadalomtudományi tárgyú cikke látott napvilágot a *Pesti Hírnök*, *Sürgöny*, *Nóvilág*, *Ország Számkönyve*, *Fővárosi Lapok* és szakfolyóiratok hasábjain.

E főleventéit életrajzi vázlatok a sárospataki iskolatörténeten túl a szabadságharc nemzedékének irodalmi kapcsolatait is jelzik. Tompa Mihály két beszámolója pedig érdekes dokumentuma a gimnáziumi önképzőkörök irodalmi műveltségfejlesztő szerepének.

4

Nyilatkozat

Azon jó szándéku urakat, kik — nem képzelhetvén mikép érhet magyar könyv uj kiadást? — azon hirt terjesztgetik, hogy »Népregéim« ujjabb nyomatu példányainak czimlapján e pár szót »m á s o d í k k i a d á s« merő ámitás; hogy a közönség rovására csak a régi példányok vannak uj köntösbe bútatva; ezen bölcs urakat — mondom — kérem: méltóztassanak az 59, 95 és 137-ik lapot mindkét kiadásban összehasonlítani, s az idétlenséggel fölhangyni.

Nyilvánítom egyszersmind, hogy tisztelt előfizetőimnek illető példányaikat, még februárban szétküldém *Emich G. ur* által a gyűjtő urakhoz.

Miskolcz, jun. 22-én 1846.

Tompa Mihály

Közölve: Pesti Divatlap, 1846. Nyárhó [július] 4-kén., 27. sz. 540. l.

A szerkesztőknek küldött Nyilatkozat egy kéziratoss példánya *Ernest Baláz*, a kassai *Okresna Ludova Knižnica* igazgatójának tulajdona. E példány kísérszövege:

Tisztelt szerkesztő úr! Legyen kegyes e pár sort lapja borítékára föl venni. Alázatos szolgálja: *Tompa Mihály*,
[*Kovács Kálmán* debreceni egyetemi adjunktus szíves közlése alapján.]

Nyilatkozat

Az irodalmi felszólalások- és [nyilatkozásoknak teljességgel nem vagyok barátja; és csak akkor is teszem azt, midőn kikerülnöm lehetlen. Most épen ilyen állapotban vagyok. — »Nánihoz« című versemből tetszett némelyeknek olyasmit szagolni ki, mit én soha nem gondoltam. — Midőn tehát minden gyanusítgatás és elmagyarázás ellen ünneppélyesen ovást teszek: csak azt mondom viszonzásul, hogy ehhez vagy jó adag értelmetlenség, vagy rozszlelkűség kellett. — Tessék választani!

Beje, július 23-án 1847.

Tompa Mihály

Közölve: Pesti Divatlap, 1847. július 29., 31. sz. 994. l.

6

(A losonci református iskoláért)

[Gagy-Bátorban, 1851. január 30. előtt.]

Gagy-Bátorban, Abaújmegyében, a losonci reform. iskola elpusztult könyvtárának fõlegelésére Csató Pál „Megházasodtam” című vigjátéka adatott mûkedvelõ ifjak által. Félre tevéen minden kíméletet, mellyel minden illyes célú előadást megítélni kell, bátran elmondhatni, hogy az előadók közmegelegedésre működtek, a hölgyek igen kedvesek voltak, és az ifjak bátran s jó tapintattal adák az alig pár nap előtt kapott szerepeket. Isten éltesse õket, s példájok lelkesítsen másokat is! Az előadást, izletes rövid lakoma után, tánc váltá föl, melly kivilágos kiviradtság tartott. Helyesen, jól esik egy kis vígság az általános levertségben, mint fénybogár a sötét éjszakában. Mindezeknek pedig lelke és összetartó acél kapcsa Vendégi József volt.

Közölve: Hölgylufár, 1851. január 30., 2. évf. I. félévi 24. sz. 95. l. A „Hírharang” című rovat élén a következő bevezető sorokkal:

„A losonci reform. iskola javára Tompa Mihály 23 fr. 20 krt küldte pengőben e lapnak szerkesztőségéhez, Kubinyi Agoston úrnak átadás végett, mi azonnal megtörtént. Kísérői a küldeménynek e szók:”

Tompa Mihály rövid tudósítását mi láttuk el címmel.

E segélyakció csak egyik része az 1849-ben felgyújtott és elpusztult Losonc városáért indított országos mozgalomnak. A segélyakciónak legjelentősebb irodalmi emléke a Vahot Imrétől szerkesztett „Losonci Phönix” című kiadvány (I—III. köt., 1851—52), amelybe Tompa is adott verseket (A jéniksről, A selyembogár).

L. még a következő, 7. sz. közleményt és annak jegyzeteit is!

7

Gömörből, mart. 26. [1851].

Tavas van, szántunk vetünk; és ez a legbecsületesebb foglalkodás, mit az ember ez idő szerint tehet. A hírhordás[—] és politizálással hovatovább alább hagynak az emberek, átlátván végre: hogy az árnyékölgetés igen keveset hajt a konyhára; pedig a cselédtartás költséges, a nap szám méregdrága, az adó nagy.

A megye még a forradalom előtt, jutalmazni kívánván a jelesebb[,] szorgalmasabb iskolatanítókat: egynek 50, másnak 30 pftot határozott; azonban van olyan, ki mind e napig sem kapta meg; nevezetesen egy-szegény özvegy tanítóné, azóta elhalt férjének díjáért összefutkosta már a megyét, az elnöktől az utolsó irnokig, de hasztalan!

Putnokon bál volt. Sok ember compromittálta ugyan magát, de a losoncziak kaptak néhány forintot. Veszett fejszének nyele! — Mi pedig még sem kaptuk meg a »Losonczii Phönix«-et, de kaptuk a Pesti Naplóban a kedves E. úr birálatát. Értjük igen jól, mit tesz az, mikor E. úrnak nem tetszik semmi, a mi Vahot Imrétől származik. A forradalomban annyi szép és jó elveszett; országok s népek ábrázata változott meg, csak a czopfos és parókás tanokat nem vitte el az ördög. Én hiszek az irodalom istenében, hogy a mammutok többé nem szerepelnek. Emich úr eljárása a Phönix ügyében valóságos malitia. — A könyv karácsonra volt ígérve, de minthogy meg nem jelenhetett: hallgattunk. Aztán még pár hónapig nem hallottunk róla, s nyugodtak maradtunk, tudván a »körülményeket«. Most, midőn a könyv egy hónapja hogy megjelent, Emich úr ilyenforma nyomtatott utalványt küld postán az ívtartókhöz: »Pest, mart 15. 1851. Jelenem önnek, hogy a »Losonczii Phönix« ennyi s ennyi példányát itt s itt már átveheti s

átvéteheti. Emich Gusztáv. « Mi jó remény fejében martius 25-én tehát 10 nappal később, elküldünk a könyvért, s – nincs! – még nem érkezett meg! Az már magában sajtóság, hogy nekünk gömörieknek, Borsodban, Miskolczon kell átvennünk példányainkat; ezt teszi hát az: hogy »az elszállítást Emich úr vállalta magára.« Hozzá vevén még azt, hogy 6–8 mértföldről küldünk 10 nap múlva a példányokért, s a küldött tesz fáradságot [így!], okoz költséget, hoz boszuságot: valóban nagy köszönettel tartozunk Emich urnak. Magához való játszóársat keressen a nagyérdemű úr máskor a közönség helyett. Ilyen a Phönix criticusa s könyvárusa! Par nobile fratrum! Vahotnak e jó urak vajmi szépen egyengetik az utat az album 2. kötete előtt; s vajmi forró hálára kötelezik a szerencsétlen losoncziakat!

Marhavásárok nálunk még sem tartatnak, pedig a dögnek híre sincs. És ez valódi csapás a földmivelő népen; ki ha adóját nem képes beadni, nem csodálkozhatunk, mikor a marhakereskedésből, forgatásból lát néhány forintot. A marhadögre ezembe jut: Putnokon történt. Mi minden nem történik azon a Putnokon! – mikor a dög miatt a marhavásárok betiltattak, de a nép nem tudván bizonyosan, behajtotta jószágát a putnoki vásárra: nem térítette őket senki vissza a város végéről; hanem mikor szépen begyűlt a baromvásár, mikor a marhák összefűtték egymást, s kiváltképp mikor a *czédulapénz* már *beszedett*: akkor dobolták ki, hogy nem lesz vásár, mert dög van.

Egy különös hír szállong itt, hogy t. i. az apróbb vásárok eltöröltetnének; még ez lenne baj ránk nézve! ha egy pár talp vagy cselédcszimáért 10 mértföldre kellene mennünk. Azonban nem tehetünk föl a kormány bölcseségéről ily intézkedést.

Financzöreink működnek, az apróbb pálinka-kazánok nagy szomorúságára; a dohánymonopoliumra nézve maig sem vagyunk tisztában.

— y —

Közölve: Magyar Hirlap, 1851. márc. 30., 421. sz. 1898. 2. l.

Tompa 1851 tavaszán több leveleiben említi Emich Gusztáv, a »Losonczy Phönix« kiadója ellen intézett felszólalását. Említi továbbá azt is, hogy e cikkét megelőzően a Magyar Hirlapba nem egyszer írt ügynevezett »vidéki tudósítást«. A Magyar Hirlap 1851. évfolyamában több *Gömörből* címzett névtelen tudósítást találunk. Ezek nagyrészt a prot. egyház jogsérelmeit panaszolják. Egy részüket valószínűleg Tompa írta; de kizárólagos felekezeti tárgyak és bizonytalan szerzőségük újraközlésüket nem indokolja.

Felsoroljuk e cikkeket:

jan. 1., 345. sz. 1548—9. l., aláírva: Egy magyar protestáns.

jan. 25., 366. sz. 1640. l., aláírás nélkül.

jan. 29., 369. sz. 1654. l., aláírás nélkül.

jan. 31., 371. sz. 1664. l., aláírás nélkül.

febr. 18., 386. sz. 1730. l., aláírva: Szombati Péter. (A cikk a megyei életről számol be.) stb.

TM későbbi leveleiben keserűen és gúnyosan szól arról, hogy márc. 30-i cikkére Emich megbízásából egy »barátja« válaszolt. A válaszoló nem más, mint Lévay József, aki ekkoriban a Pesti Napló munkatársa volt. A Pesti Napló 1851. ápr. 3-i számában (2. évf. 321. sz. 2. l.) cím nélkül, »Pest, ápril 2.« keltezéssel és — i — jeggyel Tompa ellen írt válasza a következő:

»A Magyar Hirlap egyik közelebbi számában bizonyos —y— úr panaszteljes levelet írt Gömörből. Ezen jó urnak véghetetlenül zokon esett az, hogy a „Losonczy Phönix“ a Pesti Naplóban megbíráltatott, s e miatti keserűségében, nemcsak a kritikust, hanem könyvárust is keményen akarja sújtani. Azonban megfontolhatta volna, hogy az ügyetlenül ejtett csapás gyakran magát a sújtót sértheti legjobban, s hogy a közönség jó véleményét s az okos belátásnak ítéletét egypár elferdített adat, vagy egy kis jajveszékés még félre nem vezetheti.

A Losonczy Phönix elszállítást, mint tudjuk, Emich úr vállalta magára. Kiki jól ismeri azon körülményeket, melyek miatt az album oly sokáig nem adathatott át a közönségnek; ezek sem kiadótól, sem könyvárustól, de még —y— úrtól sem függöttek. Mihelyt az akadályok elhárítva lettek, rögtön gondoskodott az illető könyvárus, hogy a példányok szétküldése lehető legpontosabban történjék. Az elszállítást azonban postal közlekedés útján eszközölni nagy költség nélkül nem lehetett, tehát könyvárusi úton kellett azt tenni. A gyűjtő urak legtöbbször magok jelölték ki a helyet, hová példányaikat küldetni kívánták, az elszállító könyvárus pedig mindjárt a szétküldéskor értesíté őket egy körlevél által, hogy a Phönix példányait *útnak indítá*, s azokat itt s itt, ez s ez könyvkereskedésben bérmentetlenül átvehetni.

Gömörből bizonyos gyűjtő (kit —y— úr igen jól ismer) maga szolgált föl Vahot urat, hogy illető példányait Miskolczra utatassa. A könyvárus eleget tett, s —y— úr mégis haragszik és mérgeződik a fölött, hogy neki Miskolczról kell példányait elvitetni, haragszik azért, hogy a Phönix meg nem érkezett akkorra, midőn ő várta és kereste. Ha ön, edes —y—, intézkedik, hogy a Phönix R.-Szombatba, mint Gömör központjára küldessék, akkor tán nem kellett volna Miskolczra fáradnia „6–8 mértföldnyire, költséggel, boszusággal...” Miért okoz hát másokat saját együgyűsége miatt?

A szétküldött utalványban pedig korántsem az áll, mit —y— úr elferdítve közlött vagy értelmezett, hogy „a példányokat itt s itt *már* átveheti”; hanem az, hogy „azok *már* elküldettek (mégpedig a levél kelte előtt egy nappal) s azokat a nevezett helyen bérmentesen átvehetni, ha t. i. megérkeztek. Ha meg nem érkeztek oly gyorsan, mint egynémely várta, annak az elküldő nem oka, s azon csak oly jámbor olvasó fog csodálkozni, ki nálunk a közlekedés minőségét távolról sem ismeri.

És mi joggal beszél —y— úr a közönség nevében, mondván, hogy Emich úr más játszóársat keressen a közönség helyett? Bizony bizony, némely „nagy érdemű úr” eliheti végre magával, hogy ő maga egy egész közönség!

Hiszen az ország több vidékeiről érkeztek már tudósítások, hogy a Phönix elküldött példányai pontosan kézhez jutottak, csak —y— úr volt azon „közönség”, melyet fölajadulásra bírt a türelmetlenség.

Különbön, hogy a Phönix elszállítása körüli eljárásban nem lát egyebet „valóságos malitjánál”, ennek oka sem nem a kiadó, sem nem a kritikust, nem nem a könyvárus, hanem azon szemüveg, melyen keresztül —y— úr a világot nézi.

Látszik, hogy —y— úr magához méltó művet alkotott, midőn ama megtámadást írta, legalább megmutatta, hogy fáj, nagyon fáj neki valami, s megismerhetjük körméről az — egeret.

Mi arról nem tehetünk, hogy a kritikuskokat „a forradalom után sem vitte el az ördög”. Elég baj hogy embereink nem bírják meg az öszinte szót, s személyes magán indokokat igyekeznek kitapogatni még ott is, hol semmi más nincs, mint pusztán fölfogási-, vagy nézetkülönbség.

A fenti cikkben említett kritika: a *Losonczy Phönix* I. kötetének ismertetése E. P. jegyű cikkíró tollából: Pesti Napló, 1851. márc. 17. és 18. szám. (2. évf. 307. és 308. sz.) A kiadvány részletes taglalása a márc. 18-i számban.

Lévay jól tudta, hogy Tompa sértődöttségéből fordult a Pesti Napló és Emich ellen. E. P. ugyanis kifogásolta a Losonczy Phönix egypár vers-közleményét. »Bátran kimaradhattak volna — úgymond — többek között a *Rege a selyembogárról* . . . stb. (Tompa e költeményének későbbi, végleges címe: *A selyembogár.*) A cikkíró arra inti a kiadvány szerkesztőjét, Vahot Imrét, hogy a következő kötetet »mind külső csin, mind belső becs által» tegye értékeesebbé.

8

Historiai forgácsok

IX. [sz. közlemény:]

1. Beregszászi István hanvai pap levele a gályákról, feleségéhez. (1676. V. 30.)

2. Séllyei István levele Beregszászi Istvánhoz. (1675. nov. 22.)

Közli a hanvai ref. egyháznak egy régi jegyzőkönyvéből

Tompa Mihály,
hanvai pap.

Közölve: Új Magyar Múzeum. (Szerk. Toldy Ferenc) II. folyam: 1851—2. I. köt. 878—880. l.

Csupán jelezzük a két históriai adalékot; újraközlésüket mellőzzük.

9

[Önéletrajza]

[Az Ujabb Kori Ismeretek Tára részére]

Tompa Mihály, magyar költő, született 1819 [1] sept. 29-én Rimaszombaton Gömör-megyében. Atyja szegény nemes ember volt. Iskolai pályáját a sárospataki ref. collegiumban kitünő előmenetellel végezte. Első költői kísérleteivel 1842-táján lépett fel az „Athenaeum”-ban. 1845 végén Pestre ment, hogy ügyvédi pályára készüljön. Itt lépett szorosabb viszonyba az irodalom akkori férfaiival, különösen rokonérzetű barátira talált Petőfiben, kivel kevéssel azelőtt ismerkedett meg személyesen Eperjesen, hol Kerényi hozzájárultával a három fiatal költő nemes versenyben töltötte rövid együtt mulatása idejét (lásd: *Kerényi, Petőfi* [Szerk.]). Tagja lón ő is az ez időben alakult, u. n. tizek társulatának. Ügyvédi pályára azonban nem lépett, mert véletlenül [= történetesen] meghívást kapván a bejei papságra, Pestet csakhamar elhagyá. 1846-ban jelentek meg: „*Népregéi*”. „*Verseinek*” 1-ső kötete, a folyóiratokban elszórva megjelent költeményeinek első gyűjteménye, 1846-ban látott napvilágot. Tehetségének a költői hatása elismerésének eredménye volt, hogy 1847-ben a Kisfaludy-társaság tagjává választottott Pulszky Ferenc és Szenczy Imrével egyszerre. Ugyanezen évben a „*Szuhay Mátyás*” című pályakölteménye dicséretre s külön díjaztatásra lón érdemesítve a Kisfaludy-társaság által. 1848-ban kirándulást tett Ausztriába s Poroszországba. 1852-ben „*Regék és beszélyek*” című elbeszélő költeményei jelentek meg; 1853-ban „*Virágregéi*” és 1853-ban „*Verseinek*” II. kötete. A bejei egyházból nem sokára Kelemérre, s innen ismét Hanvára (Gömör-megyében) nyert meghívást, hol jelenleg is viseli lelkési hivatalát, falusi magányában, családja körében élve a tudományoknak s költészetnek. Költőink sorában az első rangok egyikét foglalja el s költészetnek mindenek felett magyar szelleme, nyelvének eredetisége nagy népszerűséget biztosítanak neki. Dalainak nagy részét régóta zengi a nép s mély kedélyű verseit mindenkor örömmel üdvözli a miveltebb olvasó közönség. Ő volt egyike megalapítója a nemesebb irányú népies költészetnek s e részbeni hivatottságát folyvást tanúsítja meg-megzendülő lantja. Helyesen mondta egy itész, hogy T. azon kevés költőink egyike, kiknek lyráján az idegen költők közül egynek sem látszik befolyása, habár hazai költőkre való visszaemlékezést rajta észre nem venni lehetetlen; azonban ez annál több érdeme, mivelhogy költészete összes irodalmunk költészetének organicus fejlődésébe még inkább betesésíthető. Így ő, mint dalíró, nem lesz annyira új, hogy bennünket megleljen, de azért annál inkább kedves, mert ő egyike azon választottoknak, kik Kazinczy szerint: szokott uton járnak szokatlanul. Ez áll róla, mint dalköltőről. A regék, mondák irásában pedig alig mulja felül valaki irodalmunkban; ő olyan jeles e szakban, mint Garay a balladákban s Petőfi a népdalokban. Eddigi hatásából következtetve, a legszebb korban álló férfiutól még sok jelest várhatunk.

—a.

Közölve: Ujabb Kori Ismeretek Tára, Pest, Heckenast. 6. köt. 1855. 357—8. l.

Az Ujabb Kori Ismeretek Tára (I—VI. köt. 1850—1855) főszerkesztője Pákh Albert volt; de ebben az enciklopédikus műben sem a főszerkesztőnek, sem munkatársainak (Gyulai Pál, Tóth Lőrincz stb.) a neve nincs feltüntetve!

Pákh 1854. febr. 17-i levelében kérte Tompától „életírási adatait”. Költőnk febr. 21-én választott s küldte az adatokat, melyekhez aztán Pákh Albert (az Ujabb Kori Ismeretek Tára —a. jegyű cikkírója) hozzáfűzte a Tompa költészetéről szóló méltatást.

Ez a curriculum vitae (amely tehát Tompa vázolata alapján készült) több tekintetben érdemel figyelmet. Tompa még ekkor (1854-ben) sem tudja biztosan születési évét; 1819-et ír 1817 helyett. Apja nyomorúságos csizmadia-mesterségét elhagyva csupán »szegény nemes ember» mivoltát tünteti fel. Kiemeli (mint minden a nyilvánosságnak szánt dolgozatában!) Petőfivel való »rokonérzetű barátságát». Graefenbergi gyógykezelését (1848) »kirándulás»-nak nevezi. Tekintve, hogy ez az enciklopédia a Bach-korszak kellős közepén jelent meg, szó sincs a szabadságharcban való részvételéről, sem pedig A golyáéhoz c. verse miatti meghurcoltatásáról stb.

10

Válasz G—y urnak, mint «Két halotti beszédem» bemutatójának.

Őn a Pesti Napló február 27-ki számában, — tehát épen a legügyesebben kinézett időben — két igénytelen halotti beszédemet mutatja be a közönségnek; — s bemutatásában olyanokat beszél, — hogy azokra velem együtt minden *reformatus papnak* el kell mosolyodnia. Részemről, ha rossz akaratu embernek nem akarom önt tartani: azt kell hinnem, hogy e dolgokban, — mely alkalmat ad önnek böles tanácsot osztogatni, — teljesen járatlan. Állapodjunk meg tehát ebben, az ön javára.

Nátunk reformátusoknál, — bár kérdezzen meg ön e testvérházában lakó minden református papot, — lényeges különbség van a *halotti predikáció* és *halotti emlékbeszéd* — oratio — között; amaz imádság előzi meg bibliai textusra, vallásos alapra van fektetve és ugyequeál-tatik; emez nem *szent beszéd* szorosan, hanem egyszerű halotti szonoklat, melyben száz meg százféle felfogással, az élet minden viszonyait felölelheti a szónok s egyénisége szerint kiszí-nezheti; ehez nem szokás, nem kell textus; s nem is mondatik — mint ön gondolja — szükséges-kepen «keresztény templomban», hanem temetőn, leveles szin alatt, udvaron s gyakran *befedett fejű* hallgatók előtt, s néha midőn már napok óta földben van a halott. Ebben foglaltatik az ugynevezett bucsuztatás és biographiai adatok elmondása is. Ha nem sajnálja ön a fáradságot: üsse föl az efféle gyűjteményeket, nevezetesen az *erdélyi oratóiókat*, hol igen sok remeket, s fejedelmi ivadékok felett mondottakat is talál, majd meglássa, hogy egynek sincs textusa, s az evangéliumi szellem és vallásos irány csak annyiban szerepel bennök, amennyiben kereszt-tyén ember és pap minden cselekedeteiben szerepelnie kell. Hogy ön ezt nem tudja — pap létére — azt én sajnálom; hogy mégis beszélt erről, azt úgy gondolom, nem az én dolgom sajnálni.

Ezek így lévén, uram! igen természetesnek találandja ön, hogy aprólékos kötekedéseire nem felelek; csupán annyit mondok: hogy felfogásomat, képességemet üsse, vágja, törje, marja tetszése szerint, egészen kezeibe adom önnek magamat, csak papi állásommal s kebl-lemmel rokon evangéliumi érzelmeimhez nem engedek gyanusító vakmerőséggel nyulni senkinek, s ön méltatlankodását határozottan visszautasítom.

Legyen ön nyugodt, uram! tisztában vagyok magammal; s jövőre ovakodjék elhamar-kodott ítélete s meggondolatlansága által okot adni arra, hogy valaki azon kérdést tegye fel önnek, melyet én most, tudniillik: «*Kicsoda vagy te, hogy másnak szolgáját kárhoztatod? kiki az ő urának áll vagy esik!*»

Pest, mart. 15. 1855.

Tompa Mihály
ref. pap.

Közölve: Pesti Napló, 1855. márc. 22., 6. évf. 66. sz. 3. l.

Tompa Mihály *Két halotti beszéde* 1855-ben jelent meg, Miskolcon. Tartalma: I. A halál mint az élet bírálata. Szathmáry Király Pál fölött. II. A nő helye: hivatásának szépsége és fontossága. Dráskóczy Sámuelné fölött. (Az I. sz. újraközölve a Fördös Lajos szerkesztette »Papi dolgozatok gyűjtemékére» c. sorozat 5. füze-tében, 1855.)

A bíráló: *Fabó András* ősgárdi luth. lelkész, álnevének (Garády) betűjegyeivel szignálta cikkét. Tompa Pesti Napló-beli *Válaszához* e rövid lábjegyzet csatlakozik:

»Meggyőződve levén arról, hogy érdemes munkatársunk Tompa úr jelen munkácskájának ismerte-tésében semmiféle személyes indultól nem vezéreltetett, — a nézetkülönbség nem származhatott más körülményből, mint onnét, hogy a czimből vem volt világosan érthető, valjon a halotti beszéd predikációnak, vagy orátiónak tartandó-e? Szerk.»

A jegyzetet Gyulai Pál mint a Pesti Napló munkatársa és helyettes szerkesztője írta. (L. Gyulai Pál: Bírálóatok, Tanulmányok, Cikkpek c. kiadványban is. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. 573. és 662. l.)

Toasztja a természetvizsgálók ebédjén Aggtelken aug. 18-án 1867-ben

Nincs hálátlanabb erény a *háladatosságnál*, azt mondja Tacitus, és állításának következő értelmezését adja: midőn valamely elnyomott népből kiemelkedik egy oly férfiú, kinek bátorsága, esze és vitézsége által sikerül a szolgaság alól felszabadítani nemzetét, ez hálából kitünteti, főlebb-főlebb emeli, míg saját fejére ülteti a bálványozottat, ki végre olyan nyomorgató zsarnok lesz, mint a megbuktatott vala.

Nem akarom a világhírű történetíró politikai értelmezését érinteni, csak azt mondom: hogy saját érzésem szerint, a méltánylat, a hála azok iránt, kik jól érdemesítik magokat az emberiség ügyében, a szív édes szüksége s erkölcsi tartozás. Tisztelet minden törekvésnek, mely a közboldogulást s haladást czélozza.

Az emberiségnek minden időben voltak törekvései, melyek közül sok, kivált a középszázadban gunyos és siralmas tévelygés volt, melytől most el kell fordulnunk; míg hála a gondviselésnek, ma már az emberiség törekvése magát emelni, boldogítani, nemesebb, magasabb, okosabb és hozzá méltóbb.

A sok közül legyen szabad ez alkalommal csak egyet hoznom fel: a természettel érintkezést, annak buvárlását, törvényeinek tanulmányozását, melyből ered az óriási haladás, mint részesei, tanui és bámulói vagyunk.

Nem szükség a találmányok ezer neimeire utalnom, a bámulattal határos eredményekre, a tudomány, művészet, ipar csudáira hivatkoznom; hiszen azokat a gyermek is ösmeri, csak azt említem: hogy itt az idő, midőn a hódító Caesarok s Napoleonok mellett a Humboldtok és Aragók nevei méltó joggal ragyognak, mert hódítók valának ezek is s *hódításuk* amazoknál nagyobb, felségesebb, nem került verbe s átokba, hanem csak munkába, s az emberiség valódi hatalma, dicsősége és drága öröksége az s lesz mindenha.

De haszna s a világot elővívő eredményein kívül oly szép és lélekemelő, oly szellemi gyönyörrel gazdag a természet titkainak tanulmányozása, a hiv barátkozás vele, midőn Isten e remek műve, a 100-ik nemzedéknek is hasonló költőiségben, változatosság és kifogyhatlanságban táruland fel; hol még a tévedés is becses, mint midőn valaki aranyat keres köves földében és üdítő forrásra bukkan.

Itt a gazdagság mellett gyógyulás, szabadság és gyönyör van.

Mily felséges élvezni a tavasz nevető jeleneit s merengeni az ősz hervadó képein, különböző érzések közt, de mindig azon tudattal, hogy itt nincs halál, csak hely és viszonyváltozás van. Vagy buvárkodni az örök mindenség mélyében, mely nem setétlet s némasággal, de fényvel s visszhanggal teljes. Átrepülni a világűrre, mint a fregatt-madár, s megüszni a tenger mélységét, mint a czet. Bámulni a ragyogó napot nyilvános dicsőségében, s kisérgetni, nyomozni a bolygót, az üstököst érthetlen lényével s mérhetlen pályáján! Egymás mellett vizsgálni az agavét, mely 100 évig meddősködik, hogy akkor virulván meghaljon, és a diatomaét, mely egy óra alatt 13 millió magához hasonlót hoz létre! Mily felséges élvezet mindezt! Mintha elkölcsonőzné a lelkesült ember a bölcs s jó teremtetőtől egy részét azon égi, isteni örömeinek, melyet az Ur – mint írva van – akkor érzett, midőn az általa létrehozott mindenséget vizsgálta!

Ime, uraim, e komoly bérczek közt, a titkos barlangüregek felett, a természetben, még én is, ki évek óta birkózom a lassu enyészet angyalával, magamat meghatva s keblemet emelkedni érzem, s e pohárral kezemben, kívánom: hogy kisérjen méltó tisztelet, hála és segítség minden természettanulmányozó törekvést.

Kívánom, hogy virágozzanak az egyesületek, társulatok, melyek e célra a világ minden részében s művelt népei közt alakultak.

Kívánom végre, hogy ezen hasonczélú tudós társulatot, melyet e pillanatban Gömör-megyénknek van öröme kebelében szívesen fogadni s látni, minden tagjával, tisztelt elnökeivel, kiknek másodikához engem a barátság és szíves rokonszenv köt – Isten éltesse!

Közölve: Vasárnapi Ujság, 1868. aug. 23. (15. évf. 34. sz. 403. l.)

Szász Károly, aki Tompának e beszédét közzétette (saját nevének feltüntetése nélkül), a közleményt e bevezető sorokkal látta el:

»Kétszeresen alkalomszerűnek véljük most, a m. orvosok és természetvizsgálók nagygyűlés[e] alkalmából, közelebb elhunyt nagy költőnk Tompa Mihály azon toasztját [így!] közölni, melyet ő éppen egy éve, az orvosok és természetvizsgálók rimaszombati nagygyűlése, illetőleg aggteleki kirándulása alkalmával, az utóbbi helyen tartott közebédnél mondott, s melyről „Emlékezések Tompa Mihályra” című cikkünkben is szólottunk.

A boldogult költő még életében fölhatalmazott annak alkalomszerű közlésére, s olvasóink kétségkívül szívesen veendik, hogy most élünk e fölhatalmazással.»

Szász Károly »Emlékezések Tompa Mihályra« c. cikke két részletben látott napvilágot a VU 1868. évfolyamában: 1: aug. 9. (32. sz. 378–9. l.); 2: aug. 16. (33. sz. 390–2. l.). Itt többek között ezeket írta (391. l.):

[1867.] »Tavasza megüdült egy kisé. Ismét kijárhatott s a szomszéd falvakban látogatásokat is tehetett. Sőt midőn a nyár vége felé a m. orvosok és természetvizsgálók Rimaszombatban tarták nagygyűlésüket, ő is megjelent ott, velők látogatta meg az aggteleki barlangot s tartá azon szép toasztját, melyet egy barátja hallás után lejegyzett s ő kiigazítva átadott nekem, hogy ha akarom, egyszer alkalmoszerűleg közöljem. Forró augusztusi napok voltak, hűvös estékkel: könnyű öltözetben soká maradt az asztalnál, élénk beszélgetésbe merülve. Meghült s visszaesett bajába, több üdülés nem követte soha.»

A beszéd Tompa természetrajongásának igen szép példája. A természet nagyszerű megnyilatkozásait festő szakasza ódai lendületével önkéntelenül is legszebb allegóriáit juttatja eszünkbe.

„A forradalom költészeté” című könyvről.

Eddigél e könyvről hosszabb ismertetés vagy bemutatás két lapban jelent meg. Egyik azok közül a «Fővárosi Lapok»-ban. Cétalan volna e rendkívüli időben nyilvános szövéáltásba ereszkedni hasonló dolgok fölött, mint a kezem alatti; de úgy hiszem, hogy az anthológiáknál a szerzők bármelyikének teljes joga van elmondani észrevételeit a könyvnek őt közelebből illető része fölött. Én is ezt teszem jelenleg, s hogy ilyen későn, oka: régi, kínos betegségemnek e ködös időben való megsúlyosodása.

Érdekes látni: micsoda, gyakran még az olyan *irodalmi kiállítás is*, melyről a lapokban az mondatik, hogy az abban levőket, *mint ereklyéket, gonddal, szorgalommal kutatta föl egy munkás kéz*. Nem vagyok olyan együgyű, hogy bibliai szónak tartsam a lapok beszédét, de a méltányosságot és illemet mégis figyelembe vétetni óhajtanám mindenütt és mindenha. Lehet azonban, hogy csak én vagyok e könyvben a bűnbak, mert a mások dolgozatait nem olvastam még.

Azonban a dologra, mert sok a baj, és szűk az idő Pesten.

A kezem alatti könyvből, s ennek engem közelebből érdeklő részéből megtanultam, hogy nem igen nagy mulatság az: midőn *nyilvános parádéra* az embert, még inkább az író, olyan köntösben kényszerítik kiállani, melyet 20 év előtt viselt, melyből régen kinőtt, melynek kelméje és szabása kiment a divatból. Kelméje tán nem mondhatná valaki, értvén a hazafiui érzelmek, hűség, szokás és viselet avulhatlanságát; s igaza lenne; de az alak, a szabás, a *forma dat esse rei* is méltók, hogy kellő tekintetbe vétessenek, főkép a *költészetben*. A jó *választás is* valami!

Tovább menve tehát, csak azt említem, hogy az ilyen gyűjtemények megjelenésénél valóságos bosszúság s fátum az íróra nézve, ha tőle az is hibásan, *roszúl* jelenik meg, mi helyesen, *jól* történethezt volna. — Boszantó, midőn a szerkesztési gond hiánya világos, valamint az is, hogy az ismertető, amit bemutatott, nem is olvasta. Alább kézzel foghatólag mindezt kimutatom.

És ugyan mikép illenek tehát a mondottak reám s a gyűjteményben levő dolgozataimra? Érzékeny és boszantó hűséggel. Lássuk.

Mellözve az organismusoknál fogva is már hibás, gyarló darabokat, (melyeket a szerkesztő maga szedett össze, mellözve a felszólítására ajánlottakat,) csak azt említem, hogy még a megállhatók, az általam ajánlottak is, mint jelen esetben »*Az özvegy és fia*«, »*A gólyához*« címűek, *roszúl*, hanyagul, bírálaton alól vannak kiadva.

Nem rovom föl, hogy az aránylag rövid »*Nagyjaink*«-ban 24 helyen hiányzik a *sors etszet*, mely nélkül szebb a *fürészelés*, mint a *vers* hangzása. Ez a hiba az organismusban van, *mnem* nekem, de annak róható föl, ki *eredendő bűnével* fölvette az istenadtát a gyűjteménybe. Én apaságomat ünnepeylesen megtagadóm. Hálát adok itt egyúttal azért, mert van még ott egy *vers*, álnév van alatta, s nem tudja senki: ki az?

Menjünk tovább.

»*Palí történetében*« ez áll a gyűjtemény 215-ik lapján:

Aztán a fiúval hogy mit... nem csinált;

e helyett;

»Aztán a fiúval hogy mit, mit nem csinált;«

tovább:

Hogy segítni kell a szegény jó hazánkon

e helyett:

»Hogy segítni kell szegény jó hazánkon.«

A »*nagyjaink*« címűből:

Oly szívesen kiáltja (mit?) veletek

Csend, egyetértés a szeretet! (mi ez?)

Helyesen így volna:

»Oly szívesen kiáltja veletek:

Csend, egyetértés, szeretet!«

Igy se sokat ér, izetlen, dallamtalan próza; amúgy pedig igazán *nem lehet kiállani!*
Most lássuk pro coronide a két megállható, s magam által is ajánlott verset: »Az özevgy és fia!« és a »Gólyához« címűeket. Ezekben leend az én apai szívem kiengesztelődése és vigasztalódása. Csak csöndesen, napot nyugtán!

Az első vers a könyv szerint így mondja:

Könyhullatások közt nyakába borúlva.

Igy cesura sincs. Aztán elég a *könyhullatás* singularisban. A *többest* úgyis örömetst kerüli a magyar nyelv. Helyesen így van:

»Könyhullatás között nyakába borúlván.«

(Verseim V. füzet 9-dik lap.)

»A gólyához« 2-dik versszaka a gyűjteményben:

Csak vissza, vissza, nincs itt kikelet!

Csalárd napsugár és siró patak!

Ime, mily pompás az értelem, és páratlan szépségű a rím: *kikelet—patak!* mert a gyöngébbek kedveért megjegyzem, hogy a fennebbi két sor a gyűjtemény által mint összevágó értelmű, együtt rimelő sorpár van adva.

Én így irtam azt valaha:

»Csak vissza, vissza, meg ne csaljanak:

Csalárd napsugár és siró patak!«

(azaz téged szegény gólyamadár!)

Szegény gólya! Személyemben és saját szerény tollazatodban 16 hétig valál szorongatva a kassai német hadi törvényszék által, de ez se hagyta annyira rajtad a keze szenyjét, s nem tekerte ki a nyakadat, mint a »gyűjtés gondos és szorgalmas keze«.

Azonban elég ennyi. Az ismertetést adó két szépirodalmi lapnak beküldvén ez iratot, e néhány ószinte megjegyzést, egészen oda bizom, nem közölni, vagy közölni a két (még érdekelt) férfiúval: a szerkesztővel és ismertetővel. Az utósó esetben azonban fogja pártomat, ha kárhoytatni találnak, kicsinykedő, kötekedő voltomért, pár jelentéktelen sajtóhiba miatt.

Hanva, dec. 8.

Tompa Mihály

Közölve: Fővárosi Lapok, 1867. dec. 14. (4. évf. 288. sz. 1150. 1.)

E polemikus cikk előzményeiről Tompának Áldor Imréhez 1867. június 30-án irt levele és Vadnai Károlyhoz ugyanazon év végén (dec. 8., 17., 18. és 24.) irt levelei tájékoztatnak.

Az Áldornak irt levélben »bámulatát fejezi ki« az antológia szerkesztőjének ama figyelméért, hogy az írőkkel is közvetlen érintkezésbe lép. A tőle fölveendő versek kiválasztására teljesen szabadkezut az Áldornak: »Az újabb kritika úgy mutatott be engem — írja — ,mint ki a forradalom utáni szomorú kor romjain, omladékaín szerettem mulatni s azokról egyet-mást discourálni...« Legszívesebben következő verseit látna az antológiában: 1. A gólyához. 2. Uj Simeon. 3. Sebzett szarvas. 4. A madár fiaihoz. 5. Forr a világ. 6. Madarak módjára. 7. A gályarab fohászra. 8. A folyam. 9. A titkos beteg. 10. Bérc és lapály. 11. A vándornak. 12. Terepélyes nagy fa. Mindazonáltal: »tessék egész szabadsággal használni verseimet...«

A Vadnainak szóló levelekben viszont éles hangon hibáztatja Áldort, amiért nem az ajánlott verseket sorolta be az antológiába, hanem — a kötet céljának és címének megfelelően — a 48—49. évi forradalmi verseit; kifogásolta továbbá a nem eléggé gondos közlés szöveg- és sajtóhibáit. December 8-i leveléhez csatolta a fentebb közölt polemikus cikkének kéziratát, amelyet Vadnai sietve közzétett lapjában.

A cikk első bekezdésében Tompa az antológia két ismertetésére utal. Ezek egyikét Ábrányi Emil írta (Fővárosi Lapok, 1867. okt. 31., 1003. 1.), másika pedig a Magyar Ujság 1867. 11. 712. és 961. lapján jelent meg.

Tompa polemikus cikkére Áldor Imre a Fővárosi Lapok 1867. dec. 17-i számában (4. évf. 290. sz. 1160. 1.) következőképpen válaszolt:

Válasz Tompa Mihály felszólalására

Meglepetéssel olvastam Tompa Mihály jeles költőnk közelébbi felszólalását. Kétségkívül joga volt felszólaláshoz; de a gyanúsítást nem érdemlem meg tőle. Hogy a sajtóhibák bosszantják és bántják; az igen természetes; bántottak és bosszantottak azok engemet is, ki a költemények túlnyomó részét nyomtatásból szedtetvén, kétszer revidéaltam az egész gyűjteményt, sőt arra a »kikelet«-féle dupplicára még élő szóval is figyelmeztettem az illetőt. Ha mégis bennmaradt: sajnos; de nem tudható be nekem, annál kevésbbé rontja le egyik bírálóm azon dicséretét, hogy e költemények nagy munkával szedettek össze. Ez valóban úgy van, amennyiben forrásait helybeli és vidéki könyvtárakból csak nagy ügyyel-bajjal kaphattam kézhez, s ha az antológia mégsem egészen teljes: oka, hogy az akkor közel kilátásba helyezett új sajtótörvény sietésre kényszerített. Súlyosabb Tompa M. azon vádjja, hogy nem az általa ajánlott verseket közlém. Azt kell hinnem: elfeledte hozzá intézett második levelém, dacára, hogy felelt arra. Hisz én e második levélben nyíltan megírtam, hogy a küldött költeményeket — egy-két kivétellel — *nem* használhatom, miután újabb keletűek, jobbára 60—61-ből származók, én pedig csak a 48/49-diki időszak költészetét akarom ismertetni. Tompa Mihály újabb válaszában, melyet — ha nem csalódóm — Szelestey L. által kézbesítettett nekem, nem tiltakozott; csak arra figyelmeztetett, hogy akkorbeli versei nem sokat érnek, s hogy a gyöngébbek kiadásának nem barátja, a mi meglehető igaz, de nem kötelez, hogy én is úgy vélekedjem. Különben is, én nem a 48-diki Tompát, hanem a 48/49 időköz költészetét vállalkoztam ismertetni. Ha nem ez leendő céloom: nem lettem volna kénytelen például Petőfinél is néhány örökbecsű szép költeményt mellőzni másokért, melyek gyöngébbek ugyan, de rám nézve fontosabak, mert ama kor megértéséhez egy új adatot, egy új vonást képviselnek. Higyje meg nekem

Tompa M., hogy öntudatosan szoktam eljárni mindenben, s indokolni tudom itt is minden tettemet, ha az ő egyéni fölfogása- és szempontjaival nem egyeznek is meg. Ennyivel tartoztam magamnak, s részemről csak azt fájlnám, ha Tompa félreértene, — s őszinteségemet rossz néven vevén, — fölszólalásom csak egy kellemetlen percet is szerezne neki. Ha betegsége miatt visszavonúlt is az irodalomtól újabb időben: azért az egész haza osztatlan részvétellel függeszti szemét rá és életére, melyet — fájdalmaitól megszabadítva — vajha minél hosszabbra nyújtson a gondviseelés.

Aldor Imre.

A Tompa—Aldor-vita békés befejezéséről Vajda Emil, Aldor Imre tanártársa számol be, aki Tompa levelét először publikálta (*Kölozsvár, 1889. nov. 20.). Közléséből megtudjuk, hogy a kiadvány megjelenése előtt Aldor két levelet írt Tompának (egyik sem maradt fenn!), a hírlapi vita, illetőleg Aldor Fővárosi Lapok-beli válasza után pedig Tompa »egy négyoldalas levelet intézett Aldorhoz, melyben megható hangon festi testi s lelki szenvedéseit; bocsánatot kér, hogy elfelejtette a költemények kiadására vonatkozó előzetes engedélyét, mert bizony alig emlékszik némelykor 'ma, a tegnapi történetekre'. E levél azonban elveszett, pedig ez is érdekes világot vethetett volna a sokat szenvedett költő életére.«

13

Felvilágosítás és kérelem

Legyen szabad néhány őszinte szót mondanom.

Midőn saját intézkedésem után lépés történt a mult télen szétküldött arcképem újra rajzoltatásának ügyében: én igen rosszul voltam; <tudtam, hogy intézkednek, de> a szenvedő semmire se gondolásával vettem az egész dolgot. Midőn megláttam a képet, ez nagy visszatetszést okozott bennem, <boszantván, hogy csere történt, olyan csere, mely méltán hiúság vádjával terhelhet.> Az a kép sem izlésem, sem korom, sem jelen körülményeimhez nem illett és legalább is szemszűrő volt megjelenése. Meg kellett mégis nyugodnom. Azonban Ráth Mór barátom, pesti kiadó-könyvvarus, szíves levén új arcképemet kiadni, megmenekültem a zavartól. <Most becsérelését kérem, hiszen ez is csak olyan arckép, ráma nem kell más.>

A nőknek nem akarok alkalmatlankodni e tekintetben.

<De a cserét — kivált most már, — a> A férfiaktól komolyan kérem. <komolyan kérem> és várom az elébbi arckép megsemmisítését.

Tompa Mihály

Eredetije a Szász Károlynak írt s ma az OSZK-ban őrzött levelek között. Egyik levelét (*Kedves jó Károlyom! Légy már egyszer igazán pap . . . 1868. márc. 25—28. között) erre a sok törlést, javítgatást mutató nyomtatványra írta.

Ez volt ama bizonyos »30 sor körüli« szöveg, amelyet előbb hírlapokban akart, fizetett közleményként publikálni a barátaitól búcsúzó és nekik arcképeit ajándékozgató költő. Végül is — úgy látszik — nem hírlapokban, hanem önálló nyomtatványként, röplapként jelentette meg. A nyomtatványon rajta van az impressum is: Pest Nyomatott Emich Gusztávnál 1868. Lehet, hogy e nyomtatvány-példányt korrektúrának szánta, mert utólag is javítgatott, törölt rajta. Törléseit ékzárójelben tüntettük fel. Az utolsó szavakat (*komolyan kérem és várom . . .) már nem ő írta, hanem káplánja, Csizy János, jellegzetes szépírásával.

Erre a nyilatkozatára is sokszor utal az utolsó hónapokból való leveleiben.

Péter László

SZABÓ DEZSŐ SZEGEDEN

1

„Olaszországi utazásai után egy ideig Párizsban tartózkodott, majd két hónapig Szegeden pihent Szabó Dezső és egy hónappal ezelőtt visszaérkezett Budapestre” — írta 1925 nyarán a riporter Szabó Dezsővel való beszélgetése nyomán.¹ Azután így folytatta interjút az íróval:

„ — Az én gályám a Filadelfia kávéház — mondotta Szabó Dezső, majd lelkendezve beszélt szegedi tartózkodásáról, ahol, mint mondotta, mindenki szerette, elhalmozták virágokkal és Szegeden végre megismerte az igazi Alföldet. Szegedre való utazása, úgy mint minden nagyobb esemény az életében, ötletszerűen történt. Szabó Dezső Párizsban határozta el magát arra, hogy Szegedre utazik.” Párizsban, mondja az író, egy ismeretlen emberben a szegedi rendőrfőkapitányt, dr. Szalay Józsefet vélte fölismerni. A tévedés ugyan kiderült, de Szalayról eszébe jutott Szeged, s fölillant benne az ötlet: Szegedre utazik. „Még aznap este vonatra is ültem — úgymond — és elhagytam Párizst. Elhatározásomat nem bántam meg, mert Szegeden szimpátiát és szeretetet kaptam és felséges két hónapot töltöttem az alföldi városban.”

¹ FODOR TIBOR: Szabó Dezső kilép a politikai porondra. Világ, 1925. június 11.